

3. Конституція Республіки Замбія. *Конституції держав Африки*. В 3-х т. Т. 2. М. : Прогресс, 1966. С. 93–212.
4. Конституція Республіки Кенія 8 грудня 1963 г. (с поправками 1964–1965 гг.). *Конституції держав Африки*. В 3-х т. Т. 2. М. : Прогресс, 1966. С. 237–413.
5. Конституція Сьєрра-Леоне. *Конституції держав Африки*. В 3-х т. Т. 3. М. : Прогресс, 1966. С. 319–408.
6. Конституція Уганди. *Конституції держав Африки*. В 3-х т. Т. 3. М. : Прогресс, 1966. С. 499–610.
7. Конституція Федерації Нігерії. *Конституції держав Африки*. В 3-х т. Т. 1. М. : Прогресс, 1966. С. 552–685.

Ключові слова: Африка, конституціоналізм, Гана, Замбія, Малаві, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Уганда.

Key words: Africa, constitutionalism, Ghana, Zambia, Malawi, Nigeria, Sierra Leone, Uganda.

ЄФРЕМОВА НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

БРЕСТ-ЛИТОВСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПОЛОЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Ще до початку Першої Світової війни, увагу наукового юридичного співтовариства привертала недосконалість норм права війни, бо до середини XIX ст. воно не мало механізму реалізації, а проблема правового статусу військовополонених стала невід'ємною частиною цього права. Слід нагадати, що перша Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях була підписана 1864 року, а її нова редакція – 1906 року. Разом з тим, досить розвинений правовий блок у галузі регулювання військових конфліктів не виключає проблеми реалізації його учасниками можливості захисту свого правового статусу. Вирішення цього питання безпосередньо пов'язане з вивченням історичного досвіду правового регулювання становища особи на війні. Серед яскравих свідчень цього аспекту, безумовно, слід назвати дві світові війни, пережиті людством.

Останніми роками у вітчизняній науці дедалі популярнішим стає антропологічний підхід до вивчення історії. Це частково пояснюється відмовою від догматизму та ідеологічних обмежень у науці. Також значно посилився вплив світової наукової традиції дослідження феномену людини у різних історичних умовах. У зв'язку з цим актуалізу-

ються дослідження, які мають ретроспективний характер. Це дозволяє розглядати проблеми сучасних локальних збройних конфліктів у історичному контексті правового відображення політики держави по відношенню до учасників війни, насамперед до військовополонених. У цілому, історико-правові дослідження, спрямовані на вивчення цієї проблематики можуть дозволити не лише узагальнити історичний досвід, але і виділити унікальні факти, що розкривають особливості механізму регулювання правового статусу військовополоненого в Європі.

Важливе значення для розуміння цієї проблематики надають матеріали Брест-Литовської мирної угоди 1918 року. Перші вітчизняні збірки з їхнім аналізом у Львові у міжвоєнні часи: «Берестейський мир» (1928) та «Україна на дипломатичному фронті» (1939). У них містилися спогади українських дипломатів про хід переговорів у Бресті. Збірник статей «Україна на дипломатичному фронті» в Історичному Календарі-альманасі «Червоної Калини» за 1939 р. містив розвідки М. Залізняка «Перший виступ української держави у світовій політиці» та ін. Разом з тим, сучасне дослідження такого явища, як «людина, на війні» не вписується в традиційні методологічні рамки. Отже, вироблення комплексу теоретичного і емпіричного інструментарію з врахуванням суміжних гуманітарних наук і адаптації його до нових завдань юридичної науки є актуальним завданням, а комплексне історико-правове дослідження правового статусу військовополонених в період Першої світової війни 1914–1918 років сприятиме рішенню цих завдань.

Доцільно нагадати, що становлення української державності восени 1917 року було нерозривно пов'язане з необхідністю вступу в міждержавні зносини з іншими країнами світу. Після прийняття II Всеросійським з'їздом Рад 10 листопада 1917 року Декрету «Про мир», більшовицький уряд звернувся до країн Антанти із заявою про потребу відкриття мирних переговорів. За таких обставин солдати українізованих частин почали відкрито ставити питання перед УЦ Радою про припинення війни і вимагати від неї негайного укладення перемир'я. Мирний договір з країнами Четверного союзу, було укладено УНР 9 лютого 1918 року [1]. Він проголошував припинення війни між австро-угорсько-німецьким блоком та УНР, встановлював кордони та відкривав для України нові перспективи зміцнення її міжнародних позицій.

Насправді договір є комплексом документів і складається з 10 угод:

1) «Мировий договір між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з одної сторони і Українською Народною Республікою з другої сторони»;

2) «Німецько-Український Додатковий Договір до мирового договору між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з одної сторони і Українською Народною Республікою з другої сторони»;

3) «Пояснення до постанов Українсько-Німецького додаткового договору. 9 лютого 1918 р.»;

4) Австро-Угорсько-Український додатковий договір до мирного договору між Українською Народною Республікою з одного боку та

Болгарією, Німеччиною, Австро-Угорщиною і Туреччиною з іншого. 12 лютого 1918 р.;

5) Пояснення до постанов Австро-Угорсько-Українського додаткового договору до мирного договору між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з одного боку та Українською Народною Республікою з іншого. 12 лютого 1918 р.;

6) Українсько-Турецький додатковий договір до мирного договору, підписаного 9 лютого 1918 р. у Брест-Литовську між Українською Народною Республікою з одного боку та Туреччиною, Німеччиною, Австро-Угорщиною і Болгарією з іншого. 12 лютого 1918 р.;

7) Пояснення до постанов Українсько-Турецького додаткового договору до мирного договору, підписаного 9 лютого 1918 р. у Брест-Литовську між Українською Народною Республікою з одного боку та Туреччиною, Німеччиною, Австро-Угорщиною і Болгарією з іншого. 12 лютого 1918 р.;

8) Болгарсько-Український додатковий договір до мирного договору між Українською Народною Республікою з одного боку та Болгарією, Німеччиною, Австро-Угорщиною і Туреччиною з іншого. 12 лютого 1918 р.;

9) Пояснення до постанов Болгарсько-Українського додаткового договору до мирного договору, підписаного 9 лютого 1918 р. у Брест-Литовську між Українською Народною Республікою з одного боку та Туреччиною, Німеччиною, Австро-Угорщиною і Болгарією з іншого. 12 лютого 1918 р.;

10) Таємний Австро-Угорсько-Український протокол (спалений влітку 1918 р.).

Свій варіант угоди уклала і РСФРР. Мирні угоди, досягнуті в Бресті, справили вирішальний вплив на подальший розвиток як внутрішньої, так і зовнішньополітичної ситуації, визначили, зокрема, характер стосунків України з центральними країнами та з РСФРР. Пункт третій договору передбачав звільнення окупованих територій відразу ж після ратифікації мирного договору. Сторони взаємно відмовлялися від сплати контрибуції.

Шоста стаття договору безпосередньо торкалась питання захисту прав військовополонених, що знаходились на територіях ворожих сторін і містила наступне: «Воєнні полонені з обох сторін будуть відпущені додому: хіба б вони схотіли, за згодою держави, в котрій вони перебувають, залишитися в її областях, або удатися до іншого краю. Питання, що стоять у зв'язку з тим, будуть полагоджені в окремих договорах, передбачених в 8-ій статті» [2].

У свою чергу, в 8 статті зазначалось: «Привернення публічних і приватних правних зносин, виміна военнополонених і бранців, амністійна справа як також справа поступовання з торговельними кораблями, які попали під ваду противника, упорядкуются з Українською Народною Республікою в поодиноких договорах, котрі становлять дійсну частину нинішнього мирового договору і якомога рівночасно з ним стають правосильними» [2].

12 лютого 1918 р. було підписано додатковий двосторонній договір України з Болгарією та Туреччиною аналогічні з основним текстом, але з додатками щодо налагодження консульських стосунків, обміну військовополоненими.

Водночас УНР, згідно з нормами додаткових договорів до мирного договору, укладеного між нею, з одного боку, та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною з іншого, приймала на себе наступні зобов'язання: по-перше, відпускала військовополонених на батьківщину або давала деяким з поміж них можливість залишитися; по-друге, підтримувала іноземні комісії по роботі з військовополоненими; по-третє, повертала полоненим приватне майно, а також ще не виплачену або не зараховану частину їхнього заробітку; по-четверте, відшкодовувала витрати протилежної сторони утримання своїх громадян, які знаходились у полоні. Військовополонені звільнялися від покарання за всі скоєні ними діяння у вигляді дисциплінарного стягнення або засудження, звільнялися від покарання за проведені на стороні ворога роботи.

У результаті військовополонені набували такі права: 1) можливість виїхати на батьківщину або залишитися, виявив бажання і отримавши на це згоду держави; 2) отримати вилучені раніше особисті речі, крім зброї та військових паперів, а також належну заробітну плату; 3) звернутися до спеціальної комісії з метою отримання різного виду допомоги. З наведеного ми бачимо, що дії військовополоненого визначались, по суті, у двох основних напрямках – це відновлення у праві власності на особисте майно та гарантоване повернення на батьківщину. Деталі обміну повинні були розроблятися спеціальною комісією.

Питання захисту прав військовополонених треба було вирішувати і між УНР та РСФРР. Рішення розпочати з цією метою мирні переговори було ухвалено українською стороною 30 березня 1918 р. Але, поки погоджувався вибір місця проведення мирної конференції, в Україні, за підтримки Німеччини та Австро-Угорщини до влади прийшов П. Скоропадський.

Необхідність зносин з РСФРР виводилась для Української Держави з загальнополітичного курсу її уряду на ліквідацію стану воєнного протистояння між обома країнами, досягнення умов миру, врегулювання українсько-російських дипломатичних і економічних стосунків, будівництва національних збройних сил та вирішення проблем з військовополоненими [3, с. 12]. Так, у процесі переговорів двох держав, 12 червня 1918 р. у Києві було укладено Договір Української Держави та РСФРР. У документі, між іншим, було вирішено питання повернення військовополонених. Наприклад, у ст. 2 зазначалось: «В першу чергу повинно перевозити военнополонених обох держав, що евакууються з центральних держав, та жінок і дітей, у яких не стало батьків», а у ст. 5: «Українська і російська спілки Червоного Хреста негайно вживають заходів для полегшення проїзду военнополоненим з громадян обох держав і для організації допомоги їм в дорозі» [4]. Стосовно цього питання, керівник радянської делегації Християн Раковський

офіційно заявив: «Ми будемо підкорятися всім тим правилам, всім тим міжнародним конвенціям і всім тим законам, яким і Ви, що належите до міжнародної сім'ї, будете підкорятися» [5], що свідчить про те, що більшовики формально вважали себе зв'язаними нормами Гаазької конвенції і навіть вимагали від Української Держави її застосування щодо себе.

Отже підсумовуючи наведене, слід сказати, що юридичну основу правового статусу іноземного військовополоненого на момент укладення Брестського миру представляв комплекс нормативних правових актів міжнародного і вітчизняного характеру. Брестський мирний договір доповнив правову основу статусу військовополоненого, регламентувавши післявоєнний порядок поводження з військовополоненими, а також механізм їх повернення на батьківщину. Паралельно покращувалося соціально-економічне положення військовополонених: відмінявся тюремно-табірний режим, відбувалось поступове зрівнювання оплати праці військовополонених з оплатою місцевих робітників, впроваджувався дозвіл на вільний вибір місця роботи, впроваджувався 8 годинний робочий день та ін.

Список використаних джерел:

1. ЦДАВО України, Ф. 2592, Оп. 1, Спр. 70, Арк. 1 Мирний договір між Українською Народною Республікою з одного боку та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з іншого. 9 лютого 1918 року.
2. Вістник Ради Народних Міністрів УНР від 15 березня 1918 року. Мирний договір. С. 1.
3. Мирні переговори між Українською Державою та РСФРР 1918 р. Протоколи і стенограми пленарних засідань. Наукове видання. Упорядники О. І. Лупандін, І. В. Ралле, Л. В. Яковлева. Київ-Нью-Йорк-Філадельфія, 1999. 367 с.
4. ЦДАВО України Ф. 2607. Оп. 1. Спр 1, арк. 160–161. Договір між Українською Державою та РСФРР від 12 червня 1918 року.
5. ЦДАВО України Ф. 2607. Оп. 3. Спр 3, арк. 67–70. Декларація російської мирної делегації про її ставлення до міжнародних договорів і конвенцій.

Ключові слова: правозахист, права людини, права військовополонених, Брестський мирний договір 1918 року.

Key words: legal protection, human rights, prisoner of war rights, Brest Peace Treaty of 1918.